

Az igazságos paradísz nyomában

Kedves barátaim, akik olvassátok és írtátok a *Hitel*!

Remélem, elnézitek nekem, hogy fiatal korom ellenére egy régi retorikai fogást alkalmazva tegező módban írom meg válaszomat a körkérdésre – hiszen magam is úgy gondolom, hogy magunk között és számszerűen kevesen vagyunk, akiket egy ilyen téma érdekel, akik még (vagy már) olvassuk a *Hitel*t és az ahhoz hasonló folyóiratokat. A körkérdést megelőző helyzetelemzés sorait azonban könnyedén lehet úgy olvasni, mintha a *Hitel* szerkesztője azt állítaná, hogy lett volna olyan kor, amelyben jobb dolga lett volna a „függetlenségi ábrándokat dédelgető értelmiséginek”, és valamiféle szellemi leértékelődési folyamat indult volna meg egy magasabb civilizációs szintről, még ha ez a magasabb szintet képviselő kor nincs is pontosabban behatárolva – egy olyan kor, ahol az értelmiségi és művészi lét kevésbé lett volna megkérdőjelezve. Én hiába mélyedtem magamba, és tűnődtem el hosszasan: tudomásom szerint nem volt olyan kor, ahol az „írástudók”, az „értelmiség” számszerű többséget képviselt vagy általában nagyobb tiszteletet kapott volna, sem az egyetemes, sem a magyar történelemben. Akárcsak a szövegben név szerint emlegetett Németh László és kortársai közül a szellemileg hasonló szinten lévők, legyenek azok „népiek” vagy „urbánusok”, mindig is *kisebbségben* voltunk, s a szellemi színvonal fenntartása, terjesztése mindig is komoly nehézség, kihívás volt.

Önmagában ez talán nem is baj: talán csak a felvilágosodás egyesek szerint máig befejezetlen projektje, az emberek egyenlőségét és szabadságát hirdető elvből levezetett tudásterjesztési gyakorlat az, ami miatt többet várunk; és ezügyben, még ha csak Magyarországot tekintjük is, azért egészen komoly vívmányokat is felsorolhatunk a közoktatástól a közegészségügyön át a lakhatásig az elmúlt két évszázad viszonylatában. Más kérdés, hogy a hosszabb átlagos élettartam és az analfabétizmus visszaszorulása, majd szinte teljes eltűnése nem emelte meg sem a *Nyugat* példányszámát, sem a *Hitel*ét – mindkettő egy nyíltságában is ezoterikus világ, a szellem világának csekély olvasottságú hírmondója maradt olyan korokban, ahol a vásári komédia, legyen az piactéri színpadon vagy a televízió képernyőjén keresztül közvetítve, sokkal nagyobb népszerűségnek örvendett. Tudomásul kell vegyük, hogy ezek, még ha sokszor egymásba fonódnak is, és ihletik is egymást, külön pályák: a független gondolkodó egy-két kivételesen szerencsés momentumot leszámítva már Szókratész óta nemhogy Magyarországon, de az egész nyugati civilizáció története során nem volt szívesen látott vendég sem a hatalom, sem a nép körében; és azoknak az intézményeknek, amelyekben a kultúrát művelik, folyamatos érdekvédelemre és -érvényesítésre van szükségük a kezdetektől napjainkig, hogy fenntartsák magukat. Talán megkockáztathatom, hogy Magyarországon jelenleg még mindig jobban állunk, mint a legtöbbször a régió története során.

Gondolom, azonos platformon helyezkedem el e sorok olvasóinak túlnyomó többségével, amikor nem sírok vissza egy olyan értékalapú (és a maga módján igenis kultú-

ra- és művelődéstámogató) társadalmi berendezkedést, amely hosszú évtizedek munkájával, hatalmi szóval határozta meg értékeit, és amely úgy adott igen komoly támogatást a kultúra intézményeinek, hogy a művészeti alkotások tekintetében éles határt vont tiltott, tűrt és támogatott művek között. Ez a rendszer, mint rendszer, megbukott, ám bukását természetszerűen nem követte az általa évtizedeken át létrehozott és fenntartott művelődési rendszer egyidejű összeomlása. Megjegyzem, e tekintetben talán nem is olyan nagy baj, hogy nem tetszettünk forradalmat csinálni, elvégre a rákövetkező évtized bizonyította, hogy társadalmunkban nem volt elég intellektuális kapacitás ahhoz, hogy helyére azonnal egy jól működő, mindenki által elfogadható új (érték)struktúrát hozzon létre – ahhoz azonban, hogy új értékek legyenek általánosak, idő kell: ez az, amit a társadalom morális válságának nevezünk, és amelynek elmélyítésében, a kilábalás lehetőségeinek elvágásában hatalomra jutó politikusaink egymásra licitálva ügyködtek. Mostanában bizonyos körökben divatos „az elmúlt húsz év zavaros átmenetéről” és arról beszélni, hogy ez az átmenet lezárult volna, azonban az elmúlt másfél év, vagy éppen a *Hitel* kérdésfelvetése is igazolja, hogy nem született olyan új paradigma, amelyre akár az értelmiségi kisebbség is egyöntetű bizalommal, reménnyel tekintene. 1989 óta a régi művelődési intézmények lassú korhadásának vagyunk szemtanúi, és az egyetlen dolog, amit a jelenlegi kormányzattól várhatnánk, az, hogy felszámolja ezeket a régi intézményeket, és helyükre nem állít újabb tekintélyelvű testületeket és intézményeket, hanem hagyja kiforrni magát az új rendszert, új értékeivel. Sajnos, nem látok sok esélyt ilyen nagyvonalúságra, hiszen az ehhez szükséges intézkedésekből csak az általános forráscsökkentést látjuk, de emellett bizonyos egységesítő tendenciák is mutatkoznak a támogatáelosztásban.

Hogy a Nyugat alkonya, ha egyáltalán bekövetkezik, milyen hosszú lesz, és mennyire lesz tőle vörös egeink alja, annak megválaszolására nem vállalkoznék; annyi bizonyos, hogy lassan száz év telt el az azonos című könyv megírása óta, és azt látjuk, hogy kulturális értelemben a Nyugat továbbra is hegemon. Nem hiszem, hogy nagyot tévedek, ha azt állítom: még hosszú évtizedekig így lesz, bármennyire is igaz az, hogy nem csupán a magyar, hanem az egész európai kultúra és együttélés van mély válságban. Más kérdés persze, hogy melyek azok a kulturális termékek, amelyekkel kereskedik, de azért nem becsülném alá a tömegkultúra kultúráközvetítő hatásait sem: tudunk példát mondani arra is, hogy *a mennyiség átcsap minőségbe* – a rengeteg igazán bugyuta tévésorozat nélkül nem létezhetnének azok sem, amelyeket, bár nem vagyok nagy tévénéző, szoktam néha nézni magam is. Ez egy ilyen világ, és művészként vagy értelmiségiként sem kell tőle félni.

Én egy olyan generáció egyik legidősebb tagja vagyok, amelynek már ez a hétköznapi szociokulturális környezete: nekem az úgynevezett rendszerváltásból az egyik legmaradandóbb emlékem, hogy kikaptam a rajzórán, mert nem volt piros temperám, ugyanis a bátyám az előző nap mindet elhasználta egy áthúzott vörös csillagos transzparens elkészítéséhez; az 1990-es választások közvetítését a családommal együtt néztem ugyan végig, de az ebédlőasztal alól leskelődve, mert szüleim túl izgatottak voltak ahhoz, hogy eszükbe jusson ellenőrizni, hogy a gyerekek ágyban vannak-e már. Így nem is örökölhettem semmit a puha diktatúra biztonságot adó, ám hatalmi szóra működő rendszerére adott választattitűdökből: cserébe pedig kaptam egy nyitottabb és szabadabb, ugyanakkor értékeiben jóval bizonytalanabb, plurálisabb világot, ahol nekem kell eldöntenem, hogy

mi a jó és mi a rossz, és még abban sem lehetek biztos, hogy mikor döntöttem jól. Talán ezért is írják le a társadalomtudósok ezt a generációt, az Y- vagy millenniumi generációt úgy, mint amely leginkább a kommunikáció és a közösségiség iránt fogékony, mert ebben az értékbizonytalanságban épp a közösségi lét, a közös tett az, amely a társak és véleményeik sokszínűsége által biztos fogódzót nyújt a villámgyors technológiai fejlődés és társadalmi változások közepette, és miközben szeret egyútt mozdulni a jogaiért, kevésbé fogékony a kulturális belharcokra. Ami a technológia fejlődését illeti: tudom kezelni és élek vele, ám az internetben mint a kultúraszint emelésének eszközében én személy szerint sosem hittem, de amellett, hogy alapvetően nagyjából azonos arányokkal reprodukálja azokat a tartalmakat, amelyek az offline világban egyébként is megvoltak, és nyilvánossá teszi azt az általános szellemi analfabétizmust, amelyről már az internet megszületése előtt is voltak sejtéseink, mégis éppen relatív ingyenességével hoz létre fontos új kapcsolódási pontokat a gondolat világa iránt érdeklődők és az azt művelők között, egy újfajta kommunikációs felületet biztosítva annak. Ezen a felületen rengeteg új, kiaknázandó lehetőség nyílik a szabadság, a szabad művészetek számára – gondoljunk csak az iráni és kínai példákra.

Gondolataimmal korántsem relativizálni szeretnék bármiféle *helyzetet*: hiszek abban, hogy a világ igenis fejlődik, valahonnan valahova, és azt gondolom, hogy az értelmiséginek és a művésznek éppen az a feladata, hogy ezeknek a változásoknak az artikulálásával, az erre való reflexióval igyekezzen a maga szakállára befolyásolni azt. Megszülető műveink, gondolkodásunk, magatartásunk éppúgy része a világnak, mint a reklámfilmek vagy a popkultúra, és szabadok vagyunk megválasztani magatartásunkat, megalkotni műveinket – nem dicsőségért, hírnévért vagy tiszteletért, hanem a magunk öröme és becületére. Ugyanakkor együtt kell élnünk a korral, és ki kell használnunk annak eszközeit. Ha valaki úgy érzi, hogy ebben a korban kevesebb tiszteletet kap a művész vagy az értelmiségi, akkor én ezt inkább úgy fogom fel a helyében, hogy kapott egy nagyobb fokú szabadságot: nincs olyan teher és felelősség rajta, hogy valaki mindenáron azt várja el tőle, hogy megmondja neki a véleményét – szabadabban alkothatunk. Ugyanakkor minden generáció számára sajátos kihívás megtalálni azokat a csatornákat, amelyekkel átörökítheti a maga számára fontos értékeket. Ezzel nagy elődeink is így voltak: a mai ember számára furcsán hangzik, hogy valaha a katolikus egyház volt a kultúra bástyája, vagy hogy úgy kellett nyomtatni a magyar könyveket külföldön, és bízom benne, hogy furcsán hangzik majd ugyanez a mi kultúraátörökítő stratégiáinkkal együtt néhány évszázad múltán az akkori embernek. Én abban hiszek, hogy a művészetnek mindig saját magának kell meghatároznia önmagát a korához képest, és egy művész vagy művészcsoport akkor lesz igazán erős, ha azt az utat járja végig, amelyet önmagának kijelöl, függetlenül attól, hogy arról miként vélekednek mások – a vélekedés az más dolog, a művészetből és a gondolatból igazán nem érdemes hiúsági kérdést csinálni.

Értelmiséginek, művésznek lenni vállalás, és nem pénzkereső foglalkozás kérdése, én nem várok el érte semmiféle tiszteletet vagy hírnevet: a kultúrát egyszerűen csak művelem, mert igényem van rá. Értelmiséginek, művésznek lenni ugyanakkor lemondással is jár: udvari bohócok és udvari költők mindig is voltak és mindig is lesznek, most is vannak – és van, aki ezt a szerepkört betöltve tudott mégis maradandót alkotni, gondoljunk csak Janus Pannonius dicsőítő verseire, és bizony sokszor rá is van szorulva a kul-

túra a mecénások támogatására; mégis több tündőbajos, éhező költő művei maradtak fent így is, mint ahány jóllakott és csendes öregségben elhunyté. Ez egy ilyen szakma. Számmomra például sosem az lesz a lényeg, hogy halhatatlan remekműveket hozzak létre, hanem hogy lehetőséget találjak arra, hogy továbbörökítek műveltség, kultúra és attitűdök azon komplex halmazát, amelyet én is örökbe kaptam, és amelyhez erőm és tehetségem szerint igyekszem hozzá is adni. Olyan ez, mint a váltófutás: az előtted futó átadja a stafétabotot, egy darabig együtt fut veled, majd vállalod a felelősséget, hogy egyedül viszed tovább, amíg el nem éred a következő futót, aki átveszi azt tőled.

Nem hiszem, hogy létezik olyan ember ma, aki átlátja mindazt, ami átörökítésre érdemes, én legalábbis nem sorolom ezek közé magamat; abban viszont hiszek, hogy ha mindenki teszi a dolgát, az értelmiségi és művészi szabadság egymást kiegészítő, egymással néha ellenséges, ám ugyanabból az elhivatottságból táplálkozó kis körei, amelyek egy adott kor képét kirajzolják, ugyanúgy túl fognak élni, ahogyan túléltek az elmúlt évezredekben már oly sok kataklizmát.

Én például úgy érzem, hogy azzal teszem a dolgom, ha írok: verset, prózát, publicisztikát, folyóiratokba, internetes felületekre, és remélem, minél több könyvnyi anyagot sikerül megírnom a terveimből (mert tervek, azok vannak), és minél többféleképpen meg tudom rajzolni saját látóképetem arról a korról, amelyben élek. Majd elolvassa, aki hajlandó ilyesmivel tölteni az idejét. Ugyanezt gondolom a kultúra szervezéséről is – persze igyekszem minél jobb reklámot csinálni az eseményeknek, amelyeket szervezek, és a szövegeknek, amelyeket írok, de nem hiszem, hogy megíthatom azért az embereket, ha esetleg nem érdekli őket az, amit én művelek. Legfeljebb elgondolkozhatok rajta, hogy mivel tehetném népszerűbbé, és megszabhatom magamnak a határt, ameddig elmegyek a népszerűség kedvéért. Az írást hivatásnak tekintem, ezért ennek a kedvéért sok mindenről hajlandó vagyok lemondani, időről is és anyagi értelemben is – persze nem szép dolog éhen halni, úgyhogy bizonyos egyensúlyi állapotot fenn kell tartani a függetlenségem és a gyomrom között; nekem szerencsém van, mert azok a munkák, amelyekhez a képességeim révén hozzájutok, egyelőre el tudnak látni, és még további alkotások elkészítésére is inspirálnak. Ez persze azt a kockázatot is magában rejti, hogy az ember elbukik – de kockázat nélkül nincs győzelem. A gondolkodást nem tekintem hivatásomnak: annak belső készletéből kell érkeznie, és ha tudom egyáltalán valahogy definiálni az „értelmiség” szót, akkor az valamilyen kritikus gondolkodást jelent a számmomra. Ez nem szakma, hanem kultúra és igény kérdése, és azt gondolom, hogy ma Magyarországon mindenki számára nyitott elég sok olyan kör, amelyben tud gondolkodni és hasonló gondolkodású emberekkel eszmét cserélni.

Az értelmiségi-művészi szerepeket tehát ma sem pénzért és megélhetésért, hanem belső készletéből szükséges vállalni, ahogyan volt ez mindig is – a függetlenség megteremtésének vágya pedig nem választható le a közösségi és személyes szabadság megteremtésének vágyától. Amikor én ebben a rövid szövegben a kérdést részben a politikai hatalom kontextusaiban is értelmezem, akkor erre szeretnék utalni. A magyar nyelv és ezen túl a kelet-európaiság tapasztalata eleve túl kicsi ahhoz, hogy a művészetben megélt közösségiség ne egy regionális értelmezhetőségben csapódjon le, így ahhoz, hogy magyarul írjak, számba kell vegyem az olvashatóság kategóriáit és az olvasók szabadságát is – de általánosságban is úgy vélem, hogy az egyén szabadságát legjobban a közösség szabadságának hiánya korlátozza.

Mostanában éppen azerbajdzsáni népmesék magyar fordításait lektorálgom. A mesékben, akár csak más népek meséiben, sok szó esik gonosz lényekről: óriásokról, boszorkákról, dzsinnekről, és a legtöbb mesében bizony az uralkodó, a padisah sem ma született bárány, legtöbbször valamilyen fondorlatos trükkkel akarja eltüntetni láb alól a főhóst. Azonban segítői és saját találékonysága révén a népmese hőse mindig leküzdí a csapdákat, s végül ő maga lesz a padisah. Arról már nem szól a fáma, hogy mi lesz ezután, sikerül-e jól és igazságosan uralkodnia – és eljátszhatunk a gondolattal, hogy a következő népmese padisahja akár éppen az előző mese tisztalelkű főhőséből válhat is, elvégre a legjobb esetben is hiszékeny, megvezetett embernek írják le az uralkodót. De minden mesében újakezdődik a harc az óriások, dzsinnek, boszorkák és gonosz padisahok ellen, és minden mese végén ott a remény, hogy egyszer elérkezik az igazságos padisah országlása, ahol minden a helyén van. Ezt a reményt a mesélő adja, aki újra és újra kezdi történeteit, különböző változatokban újra és újra előadja a hősök harcait. Értelmiségiként és művészként nekem elég volna, ha néhány ilyen történettel tovább tudnám örökíteni a reményt a ma olvasói számára.

SZŐLLŐSSY BALÁZS (1981) Budapesten élő költő. Kötete: *A szabadság két jelentése* (versek, 2009).